

Smjernice za razumjevanje i implementaciju dužne novinarske pažnje

Ovaj dokument je proizveden u okviru UNESCO projekta, "Izgradjivanje povjerenja u Medije u Jugoistočnoj Evropi - Druga Faza," finansiranog od strane Evropske Unije.

unesco

Funded by the
European Union

Sadržaj

1. Značenje i značaj principa dužne novinarske pažnje.....	2
2. Teorijski pristupi dužnoj novinarskoj pažnji.....	3
3. Legislativni okvir principa dužne novinarske pažnje kroz rezolucije Savjeta Evrope i crnogorsko zakonodavstvo	5
4. Komparativna analiza rješenja zemalja država članica EU i država članica Savjeta Evrope	7
5. Primjeri iz crnogorske samoregulatorne prakse	9
5.1 Dužna novinarska pažnja – dva primjera iz prakse ombudsmanke "Vijesti"	9
5.2 Dužna novinarska pažnja – dva primjera iz prakse ombudsmana "Dana".....	11
5.3 Dužna novinarska pažnja – dva primjera iz prakse Komisije za žalbe Medijskog savjeta za samoregulaciju	12
6. SMJERNICE ZA DUŽNU NOVINARSKU PAŽNJU.....	14
6.1 Postupanje sa izvorima.....	14
6.2 Postupanja novinara.....	15
6.3 Urednička obrada teksta.....	15
6.4 Izvještavanje o događajima.....	16
6.5 Izvještavanje o istragama i sudskim procesima.....	16

1. Značenje i značaj principa dužne novinarske pažnje

Razvoj novih tehnologija i pojava novih internet medija višestruko su usložili medijsku scenu svuda u svijetu. Koliko su internet i novi mediji doprinjeli razvoju komunikacija i širenju ideja, toliko je porastao i broj i načini zloupotrebe slobode izražavanja i slobode informisanja. O tome najbolje govori i podatak da su prethodne godine obilježile sintagme kao lažne vijesti, alternativne činjenice ili post istina. Sve ovo je doprinjelo tome da se u svijetu poslednjih godina intenzivno traga za efikasnim odgovorima na izazove koje nameće nova medijska realnost. U sklopu toga poseban se akcenat stavlja na odgovornost novinarskog posla i daljnji razvoj samoregulacije. U tom kontekstu se takođe vrlo često pominje i dužna novinarska pažnja, koju su novinari obavezni da praktikuju u svom svakodnevnom radu.

Poslednje istraživanje holandske kompanije ING pokazuje da 45% novinara objavljuje tekstove što je moguće brže, a ispravlja greške kasnije [1]. Samo 20% novinara po tom istraživanju praktikuje dužnu novinarsku pažnju prije nego objavi tekst. Kada su u pitanju socijalne mreže kompanija ING je takođe istraživala njihov uticaj na novinarstvo. Samo jedna trećina novinara smatra da su informacije na društvenim mrežama nepouzdana. Sa druge strane čak 50% novinara izjavljuje da većina njihovih vijesti i informacija potiče izravno sa društvenih mreža [2].

Osnovna profesionalna obaveza novinara u vezi sa svakom informacijom koju dobije, nezavisno od toga da li je izvor anoniman ili ne (a posebno ako jeste!), obuhvata provjeru porijekla, istinitosti i potpunosti informacije. Mjera je određena izrazom „dužna novinarska pažnja“, pri čemu pažnja koja se očekuje od novinara raste srazmjerno značaju informacije koja se provjerava, odnosno šteti koju bi neistinita informacija mogla nekome da nanese.

Novinarska pažnja je u suštini pitanje, koje se cijeni u svakom konkretnom slučaju posebno, ali je naša obaveza da predočavanjem okolnosti koje su predmet razmatranja polje arbitrarnosti značajno suzimo. Princip dužne pažnje novinara podrazumijeva pažnju kojoj bi novinar u svakodnevnom obavljanju svog posla morao postupati tako da sebe i druge zaštiti od štete, tako što angažuje više izvora, i insistira na pravilu druge strane. Ovim principom se deklarise i konstituiše novinarska obaveza objavljivanja informacija o određenom događaju, pojavi ili ličnosti, na način da se njenoj obradi pristupi sa pažnjom primjerenom okolnostima –provjeri njenog porijekla, istinitosti i potpunosti, u svakom konkretnom slučaju. Neistinita i nepotpuna informacija ne doprinosi javnosti u sagledavanju i učestvovanju u procesima i stvarnosti koju žive i kojoj svjedoče. [3]

Ovaj dokument predstavlja pokušaj da se što više razjasni pitanje novinarske pažnje kroz istraživačke napore zajednički sprovedenih od strane Savjeta za samoregulaciju medija u Crnoj Gori i dva ombudsmana za medije, odnosno ombudsmana dnevnog lista Dan i ombudsmanke dnevnog lista Vijesti i nedjeljnika Monitor. Na kraju dokumentam dat je niz preporučenih smjernica koje će pomoći novinarima da postignu standard dužne novinarske pažnje u posebnim situacijama. Smjernice su razvijene na osnovu slijedećih istraživanja:

- Pravnu doktrinu pisaca koji su se bavili ovim pojmom
- Analizu dokumenata Savjeta Evrope kojima se tretira pitanje dužne novinarske pažnje
- Legislativni okvir principa dužne novinarske pažnje kroz rezolucije Savjeta Evrope i crnogorsko zakonodavstvo
- Komparativna analiza rješenja zemalja država članica EU i država članica Savjeta Evrope
- Primjeri iz crnogorske samoregulatorne prakse.

[1] Više vidjeti na: <http://www.adweek.com/digital/why-are-journalists-publishing-before-checking-facts/>

[2] Više vidjeti na: <https://www.ing.com/Newsroom/All-news/NW/2014-Study-impact-of-Social-Media-on-News-more-crowdchecking-less-factchecking.htm>

[3] Vladimir V. Vodinelić, Medijsko pravo, Fakultet za poslovno pravo, 2003, p. 109

2. Teorijski pristupi dužnoj novinarskoj pažnji

Tema dužne novinarske pažnje je bila predmetom domaćih i stranih autora. Za potrebe ovih Smjernica razmatrana je relevantna pravna doktrina o principu dužne novinarske pažnje kroz djela Danila Nikolića, Vladimira Vodinelića, i Jana Oстера.

Teoretičar medija Danilo Nikolic je mišljenja da je načelo dužne novinarske pažnje bolje nazvati „načelom autonomije“, pa tvrdi da u profesiji informisanja ovo načelo znači da se nezavisnost novinara i odgovornost urednika procenjuju kroz „istinitost i važnost informacije za javnost, pravo javnosti da sazna, balans između prava javnosti da sazna i prava pravnog ili privatnog lica da se određena informacija ne objavi, da se pri ovoj proceni drži ne samo zakonskih obaveza nego i svojih strukovnih kanona i principa“. Novinar i urednik imaju veliku odgovornost: Novinar prikuplja novinarsku gradju, i bavi se procjenom istinitosti informacije, dok urednik, prema svojoj poziciji, verifikuje novinarski proizvod te po osnovu objektivne odgovornosti dijeli sudbinu za „život novinarskog čeda“. Prema Nikolicu najpouzdaniji način postupanja počiva na ispravnom djelovanju - poštovanju zakona i etičkog kodeksa svoje profesije. Nezavisnost medijskih poslenika je noseći pilar, koji počiva na adekvatnoj selekciji obradi informacija na šta utiču različiti faktori. Tako, Nikolic navodi da „Nezavisnost podrazumeva ponašanje novinara ili odgovornog urednika koje je u skladu sa svesnim razumevanjem materije po kojoj sačinjava i objavljuje informaciju, a da pri tome bude zaštićen od bilo kakvih uticaja, nagovaranja, pritisaka, pretnji ili mišljenja bilo koga, nezavisno od razloga.“ Nikolic ovim naglašava potrebu za jačanjem snage i uloge medijskog poslenika koji svojim djelovanjem – provjeravanjem istinitosti informacija, smještanjem informacija u pravilan kontekst, i odupiranjem pritiscima/uticajima sa strane, doprinosi demokratizaciji društva.

Kada je riječ o pokušaju definisanja dužne novinarske pažnje profesor Vladimir Vodinelić navodi da sloboda medija ne znači da mediji smiju objavljivati - samo utvrđene istine – „činjenične iskaze u pogledu kojih postoji dokaz njihove istinitosti (tačnosti) odnosno u pogledu kojih masmediji posjeduju dokaz da su istiniti odnosno tačni“. Odgovorno objavljivanje informacije znaci i postupak „prethodne provjere njene istinitosti uz pažnju koja je primjerena okolnostima konkretnog slučaja (tzv novinarska pažnja)“. Vodinelić nadalje saopštava da smatra da se ima smatrati da je objavljena informaciju sa dužnom provjerom (provjerom koja je primjerena datim okolnostima) za koju se nije moglo ustanoviti da je neistinita (netačna). To nadalje znači da „ako se naknadno, poslije objavljivanja, ispostavi da je informacija neistinita (netačna), njenim objavljivanjem nije povrijeđena sloboda masmedija ako je prije objavljivanja ona provjeravana sa dužnom pažnjom.“ "Informacije u pogledu kojih je ostala sumnja da li su istinite, mogu se objaviti kada postoji opravdani interes za njihovo objavljivanje, s tim da postoji obaveza da se ukaže javnosti na tu sumnju, odnosno razloge za nju: ono što je neizvesno, ne sme se ne samo prikazati kao izvesno, nego ni prećutati da nije izvesno, a druge informacije ne smeju se na ovaj, u pogledu koje stvar nije isterana na čistac, graditi kao na dokazano istinitoj." Nažalost, u praksi, najčešći razlozi objavljivanja neistinitih informacija nijesu razlozi javnog interesa i opravdanosti sumnje koja je ostala nakon uredno sprovedenog procesa due dilligence, već komercijalni razlozi, senzacionalizam ili pak neki treći ciljevi.

On dalje tvrdi da neistinita i nepotpuna informacija povrijeđuje prava ličnosti - pravo na čast i ugled, pravo na privatnost i pravo na identitet. Vodinelić piše: „Neistinost informacije je zajednički uslov za povredljivost prava na identitet i za klevetu, kao jedan vid povrede prava na čast i ugled. Samo neistinita informacija može da povredi pravo na identitet i da predstavlja klevetu kao povredu prava na čast i ugled. Sa neistinitom informacijom izjednačava se i nepotpuna informacija. Ona je posredi uvek kada je nešto što je izneto, doduše istinito, ali se zbog nenavođenja, izostavljanja nečega drugog (dela informacije) stvara pogrešna, neistinita predstava o licu.“

[4] Danilo L. Nikolić, *Medijsko pravo*, Beograd, Službeni glasnik, 2010.

[5] Vladimir V. Vodinelić, *Medijsko pravo*, Fakultet za poslovno pravo, 2003.

[6] Jan Oster, *European and International Media Law*, Cambridge University Press, 2016.

[7] Danilo L. Nikolić, *Medijsko pravo*, Beograd, Službeni glasnik, 2010, p. 47.

[8] *Ibidem.*, p. 47.

[9] *Ibidem.*, p. 89.

Profesor Vodinelić nadalje tvrdi da nije dopušteno objavljivati informacije za koje je sa pažnjom primjerenim okolnostima utvrđeno da nijesu istinite (netačne) kao i one za koje se zna da su neistinite. Polazi se od opšteg odredjenja da uslov za dopuštenost objavljivanja jeste i to da je prije objavljivanja informacija provjerena sa dužnom pažnjom što nalažu i deontička pravila novinarske profesije (etički kodeksi).

Pitanje postojanja dužne novinarske pažnje se određuje u svakom konkretnom slučaju, i ono ima status *questio facti* pitanja. Adekvatna i nužna mjera dužne novinarske pažnje se mora razmatrati od jedne do druge situacije i određuje se prema prilikama koje postoje u vezi sa konkretnom informacijom.

Jan Oster definišući i opisujući prirodu i sadržinu obaveza proisteklih iz principa dužne novinarske pažnje upućuje na značaj razlikovanja novinara i zaštite koje mora uživati u odnosu na svakog drugog stvaraoca poruka za masovnu diseminaciju. Oster kaže da razlikovanje novinara od ostalih autora poruka za masmedije je suština razumijevanja obaveze postupanja prema dužnoj novinarskoj pažnji. O sadržini i značaju dužne novinarske pažnje on implicite govori, upućujući na različitost u statusu i obavezama postupanja svakog stvaraoca i diseminatora poruke neograničenom broju recipijenata (novinara i drugih). On navodi da je razlika koja odvaja profesionalno novinarstvo od svakog drugog oblika amaterskog izvještavanja masovnog auditorijuma (blogera i drugih novinara amatera) obaveza poštovanja etike novinarstva i principa odgovornog novinarstva, koji počivaju na preuzimanju adekvatnih mjera u provjeravanju objavljenih informacija. U kontekstu ovog statusnog razlikovanja, on nadalje navodi da je ne otkrivanje novinarskog izvora novinarska privilegija, čije se postojanje može opravdati samo ako je novinar izvor pouzdanih, kredibilnih i provjerenih informacija. Ako bi bloger ili čak lice sa dostupnim internet pristupom imalo tu vrstu privilegije, onda bi izuzetak postao pravilo čime bi se doveo u pitanje pristup pravdi. Važno je napraviti distinkciju između onoga što je novinar profesionalac i onog ko traga za platformom koja će obezbijediti privilegovani tretman.

Značajnim za razumijevanje dužne novinarske pažnje, Oster istice profesionalizam novinara u odnosu na druge novinare amatere. Uslov profesionalizma za privilegovanu zaštitu medija prema članu 10 Evropske konvencije – podrazumijeva jači i veći podsticaj da saopštavaju istinu, a ne laž; pribjegavanje drugom bi moglo usloviti gubitak publike, a onda i finansiranje.

U svom djelu "European and International Media Law", Oster obezbjedjuje i eksplicitnije obrazloženje instituta "dužne pažnje – due dilligence". On kaže da postupanje po dužnoj pažnji podrazumijeva preduzimanje svih razumnih mjera kako bi se izbjegla povreda prava drugih ili kršenje zakona. U novinarstvu, ovaj institut označava obavezu novinara da saopštava tačne, dobro provjerene informacije, da oslikaju istinu i da budu predstavljene na uravnotežen način. Dalje elaborirajući o ovom pojmu, Oster navodi da se novinar mora držati profesionalnih i etičkih pravila koja, inter alia, podrazumijevaju:

1. baziranje svog rada na činjenicama i pouzdanim izvorima,
2. obezbjeđivanje profesionalne distance –kao obučeni – neutralni posmatrači: isključivanje ličnih interesa novinara kao i interesa i htjenja drugih,
3. potvrđivanje glavnih činjenica konkretnog medijskog sadržaja od strane najmanje dva izvora,
4. jasno označavanje kada izvještaji ili novinarska opservacija nijesu proizvodi istraživačkog rada i/ili da nijesu potvrđeni od najmanje dva kredibilna izvora,
5. ne podsticanje niti izazivanje niti pogoršavanje sukoba,
6. adekvatno predstavljanje mišljenja svih strana,
7. zaštitu novinarskog izvora, naročito kada je izvor saopštio informacije koje mogu ugroziti, ako je izvor tražio anonimnost i novinar se složio,
8. koristi relevantne informacije samo za potrebe svog novinarskog posla,
9. identifikovanje novinara i medijske kuće prije nego što novinar saopšti informacije o priči koju konkretno obradjuje. [13]

[10] Ibidem., p. 87.

[11] Ibidem., p. 31.

[12] Jan Oster, *European and International Media Law*, Cambridge University Press, 2016, p. 8.

[13] *Shortcuts to Journalism: The Basic of Prints, Online and Broadcast Reporting*, str. 10, Media in Cooperation & Transition MICT gGmbH, Berlin, 2012.

3. Legislativni okvir principa dužne novinarske pažnje kroz rezolucije Savjeta Evrope i crnogorsko zakonodavstvo

Sveukupni naponi evropskih demokratskih zakonodavaca se odnose na kreiranje medijskog ekosistema koji osigurava ambijent istinitih, tačnih i potpunih informacija. U tom smislu, a u dijelu propisa, Savjet Evrope je donio dva pravna akta kojima se upućuje na sadržinu dužne novinarske pažnje: Rezolucija 2066 (2015) Odgovornost i etika medija u promjenljivom medijskom okruženju i Rezolucija 2143 (2017) Onlajn mediji i novinarstvo: izazovi i odgovornost [14]

Rezolucija 2066 (2015) Odgovornost i etika medija u promjenljivom medijskom okruženju [15] podsjeća da sloboda medija sa sobom nosi dužnosti i odgovornosti i pozdravlja Deklaraciju o načelima ponašanja novinara [16] kao i etičke kodekse koje su novinari i mediji usvojili u državama članicama Savjeta Evrope. Takvi su kodeksi dobrovoljni izraz dužne pažnje profesionalnih novinara i medija kako bi ispravili svoje greške i izložili se sudu javnosti, kao i inicijative novinara i njihovih profesionalnih organizacija usmjerenih na promovisanje visokih etičkih standarda. [17]. S obzirom na ogroman rast internet medija i s tim povezane promjene u strukturi medijskih kuća, rezolucijom se apeluje na medijske kuće da ulože napor u definisanju i održavanju profesionalnih standarda novinara, kao i onih koji na neki način kreiraju medijski sadržaj. U tom kontekstu medijske kuće bi trebalo da uspostave etičke kodekse i ombudsmene za medije, kao i mehanizme za prigovore ili druge reakcije svojih čitalaca, slušalaca ili gledalaca u pogledu poštovanja takvih korporativnih kodeksa [18]. U tu svrhu, poziva se i Asocijacija nezavisnih tijela za štampu kako bi se ojačala koordinacija između članova i podigli etički standardi u cijeloj Evropi, te olakšao prekogranični postupak za pritužbe i povećala svijest među evropskim medijskim korisnicima.

Porast broja onlajn medija je za globalnu medijsku zajednicu bio poseban izazov pa je Savjet Evrope 2017 godine usvojio Rezoluciju 2143 (2017) Onlajn mediji i novinarstvo: izazovi i odgovornost, koja se bavi onlajn medijima, sa kojima je potrebno saradivati u cilju uspostavljanja smjernica – kodeksa ponašanja za slučaj govora mržnje na mreži. U tom smislu, Rezolucijom se apeluje na članove Evropske federacije novinara i Udruženja evropskih novinara da pozovu svoje članove da obezbijede poštovanje uredničkih standarda u svojim internet izdanjima, kako u odnosu na vlastiti medijski sadržaj, tako i u odnosu na oglašavanje, sadržaj treće strane, kao i sadržaj koji postavljaju korisnici, kao i da informišu građane o mogućnostima podnošenja žalbi na objavljeni sadržaj. Takođe, apeluje se na Evropsko udruženje provajdera internet usluga (European Internet Service Providers Association) da svoje članove pozove na razvijanje etičkih standarda u pogledu transparentnosti i ostvarivanja standarda dužne pažnje (due diligence) prilikom pružanja svojih medijskih usluga [19] kroz osnaživanje svojih korisnika da prijavljuju lažne podatke pružateljima usluga i tako ih učine poznatim javnosti, kroz dobrovoljno ispravljanje lažnih sadržaja ili objavljivanje odgovora u skladu s pravom na odgovor ili uklanjanje takvog lažnog sadržaja, te konačno i kreiranjem mehanizama upozorenja u odnosu na korisnike koji redovno objavljuju uvredljive ili zapaljive tekstove.

Do stupanja na snagu novog Zakona o medijima [20] 2020, crnogorski pravni sistem, kao i većina komparativnih demokratskih pravnih sistema, nije nudio striktnu definiciju dužne novinarske pažnje. Iako je sadržina sveukupnog crnogorskog pravnog okvira, obavezujućih i pravno-neobavezujućih instrumenata, nesporno upućivala na značenje i smisao ovog pojma, prvo pozivanje na pravne obaveze koje se odnose na ovaj pojam se tek veže za novi Zakon o medijima. Podrobna analiza relevantnih normi Ustava Crne Gore, Zakona o medijima, Zakona o elektronskim medijima i Kodeksa novinara, upućuju na različite dimenzije ovog pojma, ali ona ne odražava i pitanje utvrđivanja demarkacione linije poslije koje novinar nije u domenu novinarske odgovornosti.

[14] Rezolucija 2143 (2017) Onlajn mediji i novinarstvo: izazovi i odgovornost, <https://pace.coe.int/en/files/23455>

[15] Rezolucija 2066 (2015) Odgovornost i etika medija u medijskom okruženju

[16] Međunarodna federacija novinara je usvojila Deklaraciju o načelima ponašanja novinara.

[17] Inicijative za etičko novinarstvo Međunarodne federacije novinara koju je usvojio Svjetski kongres u Moskvi 2007. godine, a podržali EU i Savjet Evrope, Skupština Savjeta Evrope podsjeća na svoju Rezoluciju 1003 (1993) o novinarskoj etici i sa zabrinutošću primjećuje da se promjenjivo medijsko okruženje suprotstavlja novinarskoj etici i da se svi novinari ne pridržavaju etičkih kodeksa.

[18] Apeluje se na novinare i na medije na poštovanje etičkih kodeksa i mehanizama za analizu kršenja kodeksa, s ciljem pružanja odgovarajuće pravne zaštite onima koji su povrijeđeni takvim kršenjima.

[19] Rezolucijom se dalje upućuje da za slučaj kolizije komercijalnih, političkih ili drugih interesa sa neutralnošću ovih medijskih sadržaja, pružatelji takvih usluga bi trebali biti transparentni u pogledu tih interesa. Takođe, svi pružatelji usluga trebali bi uspostaviti samoregulacijske mehanizme za praćenje tih standarda i obavijestiti javnost o njihovom poštovanju.

[20] Više pogledati na: <https://aemcg.org/wp-content/uploads/2011/08/Zakon-o-medijima-1.pdf>

Osim tek usvojenog Zakona o medijima, ni u jednom drugom zakonskom tekstu se izričito ne pominje institut - dužne novinarske pažnje, pa ipak kroz svaki od njih se provlači da neistinita ili nepotpuna informacija, kaokrajnji produkt izostavljene pažnje novinara ima za reperkusiju povredu prava ličnosti - a to su povreda časti i ugleda, pravo na privatnost i pravo na identitet.

Kada je riječ o najširem pravnom okviru Ustavu Crne Gore, član 49 propisuje da se "garancija ovog prava obezbjeđuje zaštitom prava subjekata leziona informacije napravo na odgovor i pravo na ispravku". Ovim članom se „jemči pravo na odgovor i na ispravku neistinite, nepotpune i netačno prenijete informacije kojom je povrijeđeno nečije pravo ili interes i pravo na nadoknadu štete prouzrokovanu objavljivanjem netačnog podatka ili obavještenja." [21] Ustav propisuje da netačna ili nepotpuna informacija mora biti ispravljena kada to zatraži subjekat takve informacije. Kroz ovu ustavnu normu se ne pominje termin dužna novinarska pažnja, već se implicite upućuje na njen suštinski dio - princip *audiatur et altera pars*. Značenje ovog principa "čuti i drugu stranu" - podrazumijeva dvije dimenzije istog - balansiranost izvještavanja i neutralnost novinarske pozicije, te obavezuje na utvrđivanje mišljenja obje strane novinarske priče, kako bi se plasirala informacija provjerena sa dužnom pažnjom, te utvrdila njena (ne) istinitost i sa svim elementima predočila javnosti.

Novi Zakon o medijima po prvi put de verbinauguriše pojam "dužne novinarske pažnje" te propisuje da je "novinar dužan da prije objavljivanja informacija o određenom događaju, pojavi ili ličnosti, sa dužnom novinarskom pažnjom, provjeri njeno porijeklo, istinitost i potpunost". Član 32 eksplicitno propisuje da osnivač medija, glavni urednik i novinar neće odgovarati za štetu ako su postupali u skladu sa dužnom novinarskom pažnjom. Nadalje, isti član normira da će se smatrati da je novinar postupio shodno dužnoj novinarskoj pažnji, ako je medijski sadržaj kojim je šteta učinjena: "1) vjerno prenijet iz rasprave na sjednici tijela zakonodavne, izvršne ili sudske vlasti, organa državne uprave i organa lokalne samouprave, sa javnog skupa ili je prenijet iz akata organa državne uprave, odnosno organa lokalne samouprave, javnih ustanova i drugih pravnih lica kojima su povjerena javna ovlašćenja; 2) od javnog interesa i prenijet kao citat iz drugog medija ili objavljen unutar intervjua, osim ako pojedini djelovi citata ili intervjua sadrže očigledne uvrede ili klevete; i 3) zasnovan na informacijama za koje su novinar i glavni urednik imali osnovani razlog da vjeruju da su potpune ili istinite, a postojao je opravdani interes javnosti da bude upoznata." Prilikom utvrđivanja odgovornosti za generisanje štetnog medijskog sadržaja uzetiće se u obzir sve okolnosti slučaja, a naročito način, oblik i vrijeme iznošenja medijskog sadržaja, razloge za hitnost objavljivanja, kao i da li bi šteta nastala i u slučaju da medijski sadržaj nije objavljen.

Zakonom o elektronskim medijima se propisuje da je "emiter dužan da doprinosi: slobodnom, istinitom, cjelovitom, nepristrasnom i blagovremenom informisanju javnosti o događajima u zemlji i inostranstvu." [22] Ovaj član upućuje na imperativ istinitosti, ali on ne precizira postupak koji novinara oslobađa odgovornosti za slučaj nastanka lezionog medijskog sadržaja. Zakon dalje propisuje da objavljivanje neistinite informacije, kojom se narušava ugled ili interes lica na koje se informacija odnosi ili kojom se vrijeđa čast ili integritet pojedinca, iznose ili prenose neistiniti navodi o njegovom životu, znanju i sposobnostima, ili na drugi način vrijeđa njegovo dostojanstvo, licu pogođenom lezionom informacijom garantuje pravo na tužbu nadležnom sudu za nadoknadu štete protiv autora, glavnog i odgovornog urednika, osnivača ili izdavača javnog glasila. Dakle, Zakon o elektronskim medijima izričito ne normira dužnu novinarsku pažnju, ali gore navedene obaveze, te osnove za oslobađanja od odgovornosti novinara, osnivača medija, i glavnog urednika, propisane krovnim Zakonom o medijima, su relevantne i za elektronske medije.

Kodeks novinara Crne Gore nema eksplicitno navedenu definiciju dužne novinarske pažnje, ali su kroz čitav tekst Kodeksa razrađeni gotovo svi aspekti profesionalnog postupanja novinara. Već u preambuli Kodeksa se novodi da su novinari dužni „da brane slobodu i pravo na neometano prikupljanje i saopštavanje informacija, kao i na slobodan komentar i kritiku“, a zatim dodaje da „kredibilitet novinarske profesije počiva na profesionalnom poštenju, integritetu i znanju“. Kodeksom se implicite propisuje osnovna sadržina dužne novinarske pažnje kroz propisivanje da je osnovna dužnost novinara da "poštuje istinu i istrajno traga za njom, imajući uvijek u vidu pravo javnosti da zna i ljudsku potrebu za pravičnošću i humanošću".

[21] Skupština Crne Gore, www.skupstina.me/index.php/me/ustav-crne-gore

[22] Službeni list Crne Gore, br. 46/10, 40/11, 53/11.

Smjernicama se razrađuje ovo pitanje pa se pojašnjava da novinar mora njegovati "najviše profesionalne i etičke standarde, i da su obavezni da, u profesionalnom smislu, preduzmu sve kako bi bili sigurni da objavljuju isključivo tačne informacije, i da su njihovi komentari čestiti. Takođe je naglašeno da oni nikada ne smiju objaviti: informaciju za koju znaju da je lažna ili zlonamjerna, neosnovanu optužbu na račun drugih, koja ima za cilj da ugrozi reputaciju tih osoba". Predmetom smjernica su i obaveze: preuzimanja svih mjera kako bi se provjerila tačnost informacija, objavljivanja cjelovitog izvještaja bez prećutkivanja informacije, zabrane stavljanja izvan konteksta u kome su se desile, bez iskrivljivanja informacija pretjerivanjem, neadekvatnim naglašavanjem jednog aspekta priče ili jednostranim izvještavanjem. Kodeks posebno upućuje na proceduru postupanja sa izvorima informacija kao i obaveze kojima se konstituiše dužna novinarska pažnja, propisujući da novinari treba da koriste onoliko izvora koliko je potrebno da bi potvrdili činjenice i pružili tačnu informaciju. Izvor treba da bude jasno identifikovan i da se, kada je to potrebno, navedu reference koje ga čine relevantnim za određenu priču. U pripremi izvještaja, novinari su obavezni da pravilno ocijene opredjeljenja, i interese svojih izvora, a korišćenje posrednih izvora je prihvatljivo samo ukoliko se koriste i dodatni izvori ili druge metode za potvrđivanje činjenica." Kodeks upućuje i na postupak utvrđivanja istinitosti informacije ako izvor daje informacije koje optužuju nekoga, a novinar nije u mogućnosti da provjeri njihovu tačnost: "onda se to mora jasno staviti do znanja, naročito kada se koriste nekonvencionalni izvori informacija" (društvenih medija, web-blogova ili drugi netipični online izvori), kada postoji pojačana potreba za provjerom činjenica. Kodeksom se propisuje obaveza pribjegavanja pravno dozvoljenim i profesionalno časnim metodama prikupljanja informacija, zaštita privatnosti i maloljetnika, poštovanje pretpostavke nevinosti. Načela Kodeksa se završavaju pozivom novinarima da dobrovoljno prihvate izlaganje sudu nepristrasnog tijela koje brine o zaštiti ugleda profesije.

4. Komparativna analiza rješenja zemalja država članica EU i država članica Savjeta Evrope

Za potrebe adekvatnog predstavljanja i razumijevanja različitih iskustava država članica EU i Savjeta Evrope moguće je uočiti zajednički imenilac ovih država: deklaracija slobode medija, sloboda izražavanja i informisanja. Ipak, ustavno i zakonsko deklarisanje ovih sloboda u značajnom odstupa od njihove praktične primjene. Ostvarivanje ovih važnih sloboda najčešće zavisi od profesionalnih standarda jedne redakcije čime se oblikuje rad novinara i konačni proizvod – vijest. Prevalentan je stav da se rigidne sankcije za kršenja i zanemarivanja ovih sloboda ne trebaju propisivati, a da čak i onda kada jesu propisane one imaju odvratajuće efekte (chilling effects) uz formiranje svijesti o odgovornosti i značaju profesionalnog i odgovornog novinarstva.

U analiziranim novinarskim kodeksima pojedinih država Evropske unije i Savjeta Evrope - Švedske, Norveške, Holandije, Hrvatske i Srbije, upotreba pojma dužne novinarske pažnje izostaje, ali se kroz različite principe novinarska zajednica obavezuje na određena postupanja koja se implicite mogu smatrati dužnom novinarskom pažnjom. Naime, pored predominantnog pristupa deklarisanja uloge medija i njihovom misijom tačnog, potpunog i blagovremenog informisanja javnosti, svaki od pomenutih kodeksa, poput crnogorskog, propisuje principe tačnosti, istinitosti, prezumpcije nevinost, zaštite maloljetniuka... Tako Etički kodeks za štampu, radio i televiziju u Švedskoj apeluje na novinarsku zajednicu da pažljivo provjerava činjenice u svjetlu konteksta u kom su se odvili događaji, da razlikuje činjenice od komentara, da tekst opreme adekvatnim alatima – naslovima, nadnaslovima, podnaslovima i izdvojenim djelovima/citatima teksta, da obezbijedi autentičnost slika, grafičkih ilustracija, novinarskom integritetu i zabrani njihovi (zlo)upotrebu. [23] Takođe, upućuju na značaj prava na ispravku, poštovanje prava na privatnost, na princip "čuti obje strane priče". U posljednjem dijelu se navode pravila koja zabranjuju prikriveno oglašavanje. [24]

Na isti način, generički, navodeći raznolike principe novinarskog postupanja Kodeks novinara Norveške propisuje ulogu medija u društvu, normira integritet novinara, precizira postupanje sa novinarskim izvorima. Njime se jednako deklarirše sloboda medija - otvorena debata, slobodan protok informacija i slobodnog pristupa izvorima mediji. Dužnost je medija da pokažu objektivnost, generišu kritičke vijesti o društvu, licima, pojavama, da otkriju činjenice koje treba prepustiti kritičkom sudu javnog mnjenja. [25]

[23] Kodeks novinara Švedske, see more: http://ethicnet.uta.fi/sweden/code_of_ethics_for_the_press_radio_and_television

[24] Ibidem.

[25] Ibidem, Article 1.

Kodeks novinara Holandije implicitno posvećuje značajan prostor različitim segmentima instituta dužne novinarske pažnje. Tako se u ovom Kodeksu navodi novinar mora izvještavati istinito, tako da čitalac na osnovu informacija mora biti u stanju da formira kompletnu, potpunu, vjerodostojnu sliku lica, događaja, pojave, institucije, društva, tako odgovorno participira u postupcima odlučivanja. Normira se pravo novinara da slobodno, shodno svom profesionalizmu, pravi procjenu prevage javnog interesu odnosu na štetne posljedice koje će vijest prouzrokovati. U svojim izvještajima, novinar mora balansirano, bez zloupotrebe izvještavati praveći razliku između činjenica, navoda i mišljenja, a vodeći računa o zastupljenosti obje strane, i o pravu na privatnost. [26]

Poput ranije analiziranih etičkih kodeksa ni Kodeks časti hrvatskih novinara eksplicitno ne navodi institut dužne novinarske pažnje, ali zato donosi niz odredbi koje se mogu podvesti pod ovaj pojam. Kodeks nalaže obavezu poštovanja profesionalnih etičkih načela i potencira odgovornost novinara za svoj rad pred javnošću, zakonom i svojom profesionalnom organizacijom. Obaveza je novinara/ki iznošenje tačnih, potpunih i provjerenih informacija. Novinar/ka ne smije zloupotrijebiti povjerenje uspostavljeno s izvorom informacije. Izvori informacija se po pravilu navode, a novinar/ka ima pravo ne otkriti izvor informacije, ali onda za objavljeni podatak snosi odgovornost. Takođe, novinar/ka je dužan poštovati etiku javne riječi i kulturu dijaloga te uvažavati čast, ugled i dostojanstvo osoba ili grupa s kojima polemise. Kada izvještava o temama o kojima postoje različita relevantna stajališta, a posebno kada se iznose optužujući navodi, novinar/ka nastoji sva ta stajališta predstaviti javnosti. Novinar/ka treba štiti čovjekovu intimu od senzacionalističkog i svakog drugog neopravdanog otkrivanja u javnosti i u obavezi je da poštuje svačije pravo na privatnost. Narušavanje nečije privatnosti mimo njegove/njene volje i znanja dopušteno je samo ako je opravdano iznimnim javnim interesom.

Za razliku od prethodno pomenutih kodeksa, Kodeks novinara Srbije, shodno njihovom osnovnom zakonu, Zakonu o javnom informisanju i medijima, pominje dužnu novinarsku pažnju kao standard odgovornosti novinara. Glava VI Kodeksa je posvećena detaljnijem normiranju dužne novinarske pažnje. Glava počinje konstatacijom obaveze novinara da postupa sa dužnom profesionalnom pažnjom, odnosno novinar se podsjeća da ne može "slepo da veruje izvoru informacija", te da mora voditi "računa o tome da izvori informacija često slede svoje interese ili interese društvenih grupa kojima pripadaju i prilagođavaju svoje iskaze tim interesima." Ova poruka je predmet Smjernice pa se ista obrazlaže tako da "je izvorima informacija neophodna posebna pažnja kako bi se izbegla stvarna ili prividna pristrasnost, proistekla iz prisnih ličnih odnosa." Kodeksom se normira obaveza novinara da naznači izvor informacije koju prenosi, kao i da postupa sa dužnom profesionalnom pažnjom i svojim profesionalnim autoritetom staje iza informacije i odgovara za njenu tačnost, ukoliko izvor ne želi da bude otkriven. Ukoliko se informacijom upućuje na teže krivično djelo – kršenje ustavnog poretka i bezbednosti države, onda je redakcija u obavezi da isto prijavi nadležnim organima. Ista glava Kodeksa propisuje da je "prećutkivanje činjenica koje mogu bitno da utiču na stav javnosti o nekom događaju jednako (je) njihovom namernom iskrivljivanju ili iznošenju laži." Kodeksom se propisuje zabrana diskriminacije, pa navodi da "novinar mora biti svestan opasnosti od diskriminacije koju mogu da šire mediji i učiniće sve da izbegne diskriminaciju zasnovanu, između ostalog, na rasi, polu, starosti, seksualnom opredeljenju, jeziku, veri, političkom i drugom mišljenju, nacionalnom ili društvenom poretku." Takodje, Smjernica upućuje i imperativnim označava obavezu novinara da izbegavaju fraze koje imaju šovinističke, seksističke, ili na bilo koji drugi način diskriminatorne konotacije.

Zakon o javnom informisanju i medijima [27] u Srbiji je jedini koji pruža potpunu definiciju dužne novinarske pažnje. Član 9 Zakona o javnom informisanju i medijima Srbije pod naslovom "Dužna novinarska pažnja" precizira da su "Urednik i novinar dužni da s pažnjom primerenom okolnostima, pre objavljivanja informacije koja sadrži podatke o određenoj pojavi, događaju ili ličnosti provere njeno poreklo, istinitost i potpunost. Urednik i novinar dužni su da preuzete informacije, ideje i mišljenja prenesu verodostojno i potpuno, a ako se informacija preuzima iz drugog medija - da navedu i naziv tog medija." Nadalje, institut suspenzije novinarske odgovornosti normira se taksativnim pobranjem izuzetaka od odgovornosti - osnovama isključenja odgovornosti (član 116) u kome se navodi da novinar i druga lica odgovorna za rad i produkciju medija neće odgovarati za štetu ako je informacija: „1) verno preneti iz javne skupštinske rasprave ili javne rasprave u skupštinskom telu; 2) verno preneti iz sudskog postupka, u skladu sa ovim zakonom; 3) verno preneti s javnog skupa, a novinar je postupao s dužnom novinarskom pažnjom; 4) sadržana u dokumentu organa javne vlasti na koji se primenjuje zakon kojim se uređuje slobodan pristup informacijama od javnog značaja, a javnost ima opravdani interes da za nju zna; 5) objavljena u emisiji koja se emituje uživo, a novinar je postupao s dužnom novinarskom pažnjom." Zakonom se propisuje da za štetu prouzrokovanu objavljivanjem neistinite ili nepotpune informacije koja potiče od organa javne vlasti odgovara Republika Srbija, autonomna pokrajina, odnosno jedinica lokalne samouprave čiji je to organ, bez obzira na krivicu.

5. Primjeri iz crnogorske samoregulatorne prakse

5.1 Dužna novinarska pažnja – dva primjera iz prakse ombudsmanke "Vijesti"

Na primjerima dvije odluke iz prve polovine 2021. godine biće pokazan način na koji su formulisane različite odluke koje su se ticale prijavljenih povreda načela i smjernica Kodeksa novinara i novinarki Crne Gore (KNCG) koji na najeksplicitniji način tretiraju dužnu novinarsku pažnju. U pitanju je načelo 1. KNCG koje svojim smjernicama, prije svega – 1.1. Opšti standardi, 1.2. Tačnost i 1.3. Postupanje sa izvorima – definiše profesionalne i etičke kriterijume dužne pažnje, standarda kojeg u praksi medijske samoregulacije neizostavno prate brojne dileme i koji se procjenjuje od slučaja do slučaja u zavisnosti od specifičnih okolnosti i konteksta svakog od njih. U tom smislu biće predstavljene dvije različite ilustrativne odluke – jedna kojom je žalba na povredu načela koje se odnosi na dužnu novinarsku pažnju bila odbijena i druga kojom je žalba slične sadržine bila usvojena.

[27] Zakon o javnom informisanju Srbije is available at: http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_javnom_informisanju_i_medijima.html.

Prvi primjer odnosi se na odluku 12021 kojom je žalba u kojoj je bilo prijavljeno kršenje načela 1. i 2. KNCG bila odbijena kao neosnovana. Odlukom je utvrđeno da novinarka, iako u tekstu nije na adekvatan način predstavila uzrok problema o kom je izvještavala, nije imala razloga da sumnja u istinitost informacija dobijenih od međusobno nezavisnih izvora, tim prije što nije dobila odgovore na pitanja upućena strani koja je kasnije podnijela žalbu zbog "svjesnog plasiranja neistinitih informacija". Prema nalazima odluke, novinarka je u dobroj vjeri pretpostavila tačnost dobijenih informacija i uložila razuman napor da dobije izjave svih uključenih strana čime je osigurala poštovanje standarda dužne novinarske pažnje.

Podnosilac žalbe, pravni opunomoćenik crnogorskog biznismena Zorana Bećirovića, smatrao je da je u tekstu „Ski centar Kolašin u mraku čeka početak sezone: Snijeg pao, ali sad struje nema” (<https://bit.ly/3BWY7Lh>) došlo do kršenja načela 1. i 2. Kodeksa novinara i novinarki Crne Gore (KNCG) na način što su "svjesno plasirane neistinite informacije" (prijavljene povrede smjernica 1.1. i 1.2.a) koje su stvorile predstavu o njegovom klijentu "kao krivcu za to što državni ski centar „Kolašin 1600” nema struje”, odnosno da je objavljivanjem neistinitih informacija došlo do formiranja neadekvatnog konteksta za razumijevanje događaja na koji se predmetni tekst odnosio (prijavljena povreda načela 2).

U tekstu je bilo riječi o problemima u državnom skijalištu "Ski-centar Kolašin 1600" koje je pred početak zimske sezone preko mjesec dana ostalo bez struje, a tekst se bavio pitanjem na koji je način došlo do toga i čija je to bila odgovornost. U izradi teksta korišteno je više izvora – odluke Vlade, podaci iz katastra, izjava direktora "Ski-centar Kolašin 1600", izjava vlasnika parcele u blizini, kao i dodatni "nezvanični" i "pouzđani" izvori. Takođe, objavljena je i informacija da iz susjednog skijališta „Ski Resorta Kolašin – 1450”, koji je u većinskom vlasništvu Bećirovića, a kojeg je direktor državnog skijališta u izjavi označio kao uzročnika nastalih problema, nije odgovoreno na pitanja novinarke. Odlukom po žalbi 12021 utvrđeno je da iako u tekstu nije na adekvatan način predstavljen uzrok obustave električne energije državnom skijalištu – propusti državnih organa da izmjestite kablove sa okolnih parcela u privatnom vlasništvu – novinarka nije mogla znati da je odgovornost za nedostatak struje državnog skijališta na državnim organima, niti je imala razloga da vrši dalju provjeru navoda dobijenih iz ostalih izvora, budući da su razlozi za to postali evidentni tek tokom žalbenog procesa. Kako podnosioci žalbe nisu odgovorili na dostavljena pitanja, novinarka nije mogla pretpostaviti da postoji problem u vezi sa informacijama kojima je raspolagala, pa time ni da je neophodno da iz drugih izvora dalje provjerava njihovu tačnost i konačno osigura cjelovitost objavljenih informacija. Dodatno, u odluku je uvrštena i preporuka uredništvu da "Vijesti" objave novi tekst na ovu temu ili dopune postojeći na osnovu informacija sa kojima su upoznati tokom ovog žalbenog procesa, koja je ispunjena objavljivanjem novog teksta koji je tretirao ovu problematiku.

Za razliku od ove odluke kojom je utvrđeno poštovanje dužne novinarske pažnje, drugi primjer tiče se odluke 42021 (<https://bit.ly/3jch19Q>) na tekst "Hrapović nezakonito dijelio stotine hiljade eura nekim NVO" (<https://bit.ly/3vAJ1ZL>) kojom je najvećim dijelom bila usvojena žalba dvije NVO – Juventas i CAZAS koje su se žalile na povrede istih načela kao i u prethodnom slučaju, kao i na senzacionalističko izvještavanje posebno naglašeno u opremi teksta, odnosno u njegovom nadnaslovu: "Odabranima i šakom i kapom". Ovo je, tvrdili su podnosioci žalbe, rezultiralo i formiranjem nepravilnog odnosno neodgovarajućeg konteksta čime je prekršeno i načelo 2, njegova smjernica 2.1. Komentar. Takođe žalili su se i na povredu smjernice 1.3. Postupanje sa izvorima. Naime, u kontekstu propusta utvrđenih od strane Komisije Ministarstva zdravlja pomenute su ove dvije organizacije, a da im pritom nije bila data mogućnost da se o ovom pitanju izjasne ili komentarišu problematična dešavanja.

Odlukom je utvrđeno da u objavljenom tekstu nije osigurano poštovanje standarda dužne novinarske pažnje, budući da je došlo do propusta u postupanju sa izvorima, a strana koja je direktno pomenuta u negativnom kontekstu nije imala prilike da iznese svoj stav i da komentar događaja.

5. 1 Dužna novinarska pažnja – dva primjera iz prakse ombudsmana "Dana"

Iz odluka Ombudsmana Dana smo takođe izdvojili dvije odluke koje ilustruju postupanje novinara sa dužnom novinarskom pažnjom, odnosno slučaj kada novinar nije sa dužnom pažnjom pristupio zadatku.

Ombudsmanu "Dana" obratio se 04.06.2014. tadašnji ministar održivog razvoja i turizma Branimir Gvozdenović žalbom u kojoj je iznio tvrdnju da se tekstom "Milionska korupcija u poslovima sa Gvozdenovićem" pokušava obmanuti javnost dovođenjem u vezu njegove ličnosti i Ministarstva održivog razvoja i turizma, sa postupkom pravosudnih organa Republike Italije protiv Korada Klinija, bivšeg ministra za zaštitu životne sredine. Kazao je da je takvo pisanje "krajnje zlonamjerno i neutemeljeno", pa je od ombudsmana zatražio da konstatuje kršenje načela 1, 2, 3, 4, 6. i 10 Kodeksa novinara (Žalba je podnesena po kodeksu koji je važio prije postojećeg Kodeksa novinara/novinarki Crne Gore, pa je po njemu postupio i ombudsman u donošenju odluke).

U izjašnjenje na Gvozdenovićevu žalbu, uredništvo je navelo da "u pomenutom tekstu nigdje nije ni u aluziji naznačeno bilo kakvo krivično djelo za ministra Branimira Gvozdenovića, već da je treće lice sklapajući poslove sa državnim organom u čije je ime ugovore potpisivao Gvozdenović, učinilo korupciju za koju ga tereti tužilaštvo Italije". Ombudsmanu je to samo donekle bilo prihvatljivo, ali činjenica da se novinar nije obratio Gvozdenoviću i zatražio od njega izjavu, dovoljna je potvrda da novinar nije postupao sa dužnom novinarskom pažnjom, opredjeljujući se istovremeno i za naslov koji ostavlja mogućnost dvosmislenog tumačenja. Ombudsman je konstatovao da je to logično moglo dovesti i do kršenja još nekih načela Kodeksa, ali ne svih koje je naveo Gvozdenović i to obrazložio. Usvojio je njegovu žalbu i naložio da se odluka o tome objavi u "Danu", što je i urađeno broju od 15. juna 2014.

Za razliku od prvog teksta, u kome je odlukom utvrđeno da nije ispoštovana dužna novinarska pažnja, drugim tekstom to je urađeno. Riječ je o prilogu "Vlada dala besplatno poslovni prostor Sindikatu", objavljenom u "Danu", 11.01.2020. Na tekst je 15. januara 2020. žalbu ombudsmanu "Dana" uputio generalni sekretar Unije slobodnih sindikata Crne Gore, Srđa Keković, ubijeden da se tekstom ova organizacija željela predstaviti u lošem svijetlu i da nije stvorena realna slika "o predmetnoj temi". Potkrepio je to time da nijesu dati svi njegovi odgovori na pitanja koja mu je proslijedio novinar. Zato je zatražio da se to uradi, kroz objavljivanje reagovanja koje je poslao prije žalbe, i zatražio od ombudsmana da "utvrdi odgovornost novinara i redakcije".

Novinar je u izjašnjenju odbacio Kekovićeve optužbe, tvrdeći da je u svemu postupio profesionalno. Upravo da bi stvorio realnu sliku o "predmetnoj temi", koristio je zvanični Vladin dokument, citirajući njegov dio, a istovremeno je kontaktirao i gospodina Kekovića od čijih je odgovora, kako je kazao, iskoristio one odgovore koji su dodatno trebali da doprinesu objavljivanju tačne informacije. U to se uvjerio i ombudsman, koji je došao do zaključka da je novinar postupio sa dužnom novinarskom pažnjom, da je ispoštovao Kodeks novinara /novinarki Crne Gore, te da tekstom nije narušen kontekst, kako se u žalbi tvrdi, već je jasno naznačen i objašnjen razlog zbog koga je Uniji slobodnih sindikata dodijeljen poslovni prostor. Nedvosmisleno je u tekstu objašnjeno da ova organizacija nema "adekvatno riješeno pitanje prostora za rad", uprkos činjenici što je "već 10 godina reprezentativni socijalni partner na nacionalnom nivou". Osvrćući se na nadnaslov "USSCG, na čijem je čelu Srđa Keković, podstanar kod izvršne vlasti narednih pet godina", koji je takođe bio sporan žaliocu, ombudsman je konstatovao da upotreba jedne takve "življe" i slikovitije formulacije, koja je ostala u domenu dopuštenog privlačenja pažnje čitalaca, nije ugrozila objektivnost teksta niti je mogla naštetiti ugledu ove organizacije. Iz svih tih razlog, ombudsman je ovu žalbu odbio.

5.3 Dužna novinarska pažnja – dva primjera iz prakse Komisije za žalbe Medijskog savjeta za samoregulaciju

Prvi primjer iz prakse Medijskog savjeta za samoregulaciju se odnosi na nepoštovanje dužne novinarske pažnje u tekstu "Plakala sam pored njive, a oni hoće da „prebiju“ štetu" koji je objavljen 20.06. 2017 godine u "Dnevnim novinama". Naime Medijski Savjet za samoregulaciju je dobio žalbu od Željke Vuksanović, predsjednice opštine Kolašin, zbog kršenja načela I Kodeksa novinara u pomenutom tekstu, u kojoj se tvrdi da novinarka nije preduzela sve kako bi bila sigurna da objavljuje isključivo tačnu informaciju kada je objavila da je predsjednica opštine predložila da se izvrši "prebijanje" štete koju je grad izazvao poljoprivrednicima i poreza na imovinu. Vuksanović je takođe u žalbi ustvrdila da je: "novinarka u tekstu sama sebe demantovala jer izjava savjetnika za poljoprivredu Bora Bulatovića, koji je bio član Komisije za elementarne nepogode da "nije upoznat o dijelu za "prebijanje" štete preko poreza na imovinu" pokazuje da takvog predloga od strane lokalne uprave na čijem je čelu predsjednica Vuksanović nikada nije ni bilo."

Komisija za žalbe je uvidom u sporni tekst konstatovala da se radi o novinarskom članku sa kontradiktornim informacijama. Tekst počinje sa informacijom da su mještani sela Đuđevina nezadovoljni odlukom opštinske uprave da se preko poreza na nepokretnost nadoknadi šteta pričinjena vremenskim nepogodama, a da se pri tom ne navodi izvor ove informacije. Zatim se prenose reakcije mještana koji su ogorčeni ovakvom odlukom Opštine, a da se i dalje ne navodi otkuda oni znaju za pomenutu informaciju. Na kraju se tekst završava izjavom opštinskog činovnika koji kaže da ne zna ništa o prebijanju štete preko poreza. Komisija za žalbe je posebno primjetila da novinarki nije zasmetalo da objavljuje protivrječne informacije bez navođenja bilo kakvog izvora. Komisiji takođe nije bilo jasno kog kriterijuma se novinarka držala kad je odlučila da u tekstu da prednost informaciji da je opština odlučila da štetu kompenzira porezom na nepokretnost, kada u isto vrijeme predstavnik lokalne uprave to demantuje.

Sumirajući sve elemente spornog teksta Komisija za žalbe Medijskog savjeta za samoregulaciju zaključuje da autorka teksta "Plakala sam pored njive, a oni hoće da „prebiju“ štetu" nije preduzela sve radnje kako bi provjerila tačnost informacija koje objavljuje. Komisiji je posebno čudno da novinarka nije uložila dodatne napore i provjerila koja je od dvije suprotstavljene informacije tačna. Komisiji u tom kontekstu takođe nije jasno zašto se novinarka u naslovu opredjelila da podrži informaciju za koju nije navela nikakav podatak o njenom izvoru niti kako je došla do nje. Komisija takođe primjećuje da se novinarka nije obratila lokalnoj upravi kako bi pokušala da postavljenu dilemu razriješi. U odluci izrečenoj po ovoj žalbi Komisija je posebno primjetila da novinarka nije udovoljila principu dužne novinarske pažnje te provjerivala koja od dvije objavljene i suprotstavljene informacije je tačna. Na osnovu svega navedenog Komisija za žalbe je u odlucikonstatovala da je u tekstu "Plakala sam pored njive, a oni hoće da „prebiju“ štetu" prekršeno načelo I Kodeksa novinara, smjernice 1.2 Tačnost i 1.3 Postupanje sa izvorima.

Drugi primjer iz prakse Medijskog savjeta za samoregulaciju se odnosi na slučaj poštovanja dužne novinarske pažnje od strane novinara. Medijski Savjet za samoregulaciju je dobio žalbu od Nataše Nelević koja se žalila da su u tekstu „Ideja o osnivanju muzeja ostala na papiru“ informacije prikupljene na nedozvoljen način, odnosno da je prekršeno načelo VI Kodeksa novinara.

U „Pobjedi“ od 22. decembra 2015. objavljen je tekst pod naslovom „Ideja o osnivanju muzeja ostala na papiru“ u kojem autor teksta informiše javnost da je namjera da se u Crnog Gori osnuje Muzej žena koju je, prilikom gostovanja u Podgorici, promovisala Marija Aljohina, bivša članica grupe „Pussy Riot“ „ostala na papiru,“ pozivajući se pri tom na „organizatore gostovanja Marije Aljohine u Podgorici“ kao izvore. Nakon objavljivanja ovog članka Akcija za ljudska prava i Nataša Nelević uputili su „Pobjedi“ dva odvojena saopštenja kako bi informisali javnost da oni nisu izvor informacija koje su plasirane u tekstu. Kao reakcija na ova saopštenja u „Pobjedi“ od 24. decembra 2015. objavljen je tekst pod nazivom „Ako laže novinar, ne laže snimak“ u kojem autor spornog teksta negira prigovor da je izjava na koju se poziva isfabrikovana, pozivajući se na snimak telefonskog razgovora koji je vodio sa Natašom Nelević.

U žalbi Nataša Nelević između ostaloga kaže: " Ne ulazeći ovom prilikom u tačnost navoda i njihove interpretacije, upućujem Medijskom savjetu za samoregulaciju prigovor zbog nedozvoljenog načina prikupljanja informacija kojem je pribjegao autor teksta. Kako nisam znala da se razgovor snima tako dotičnom novinaru nisam ni mogla dati saglasnost da razgovor bude sniman, i kako je, naprotiv, sve što sam rekla u telefonskom razgovoru bilo rečeno da bih mu objasnila zbog čega mu ne mogu dati zvaničnu izjavu (na šta jasno ukazuje i činjenica da u tekstu nije ni spomenuto moje ime) - smatram da je koristeći tajno snimanje kao sredstvo prikupljanja informacija autor teksta prekršio čl. 6 Kodeksa novinara Crne Gore u kojem se kaže da bi „u normalnim okolnostima novinari (bi) trebalo da koriste otvorene metode prikupljanja informacija, što podrazumijeva njihovu jasnu profesionalnu identifikaciju“ (smjernica 6.1 b) i da se „tajnom pribavljanju informacija može (se) pribjeći samo onda kada one ne mogu da se dobiju korištenjem otvorenih metoda, a od izuzetnog su značaja za javnost“(smjernica 6.1 b)."

U izjašnjenju „Pobjede“ koje potpisuju glavni urednik Draško Đuranović i autor teksta Jovan Nikitović stoji između ostaloga da je: " novinar iz redakcije i sa službenog telefona pozvao Natašu Nelević, predstavio se i zatražio objašnjenje najave Marije Aljohine da će u Crnoj Gori osnovati nobi balkanski muzej žena. Kada novinar prikuplja informacije, on bilježi ili snima sve što je rečeno. Najčešće radi i jedno i drugo, kao što je to uradio novinar Pobjede kada je razgovarao sa Nelević. Kao bivša novinarka i urednica u crnogorskim medijima, Nataša Nelević trebalo bi da zna da novinar bilježi i snima samo zato da bi sačuvao istinu i da se ne bi ogriješio o sagovornika i informaciju, ukoliko odluči da koristi navode razgovora.

Zato, nema mjesta konstataciji da je riječ o tajnom snimanju, jer se novinar nije lažno predstavio, niti je postavio skriveni mikrofoni ili kameru u kancelariju, automobil ili stan Nataše Nelević, već je tehničkim sredstvima prikupljao informacije iz svoje redakcije. U ovom slučaju, ta tehnička sredstva, koja zakon ne osporava, bila su telefon, olovka i diktafon. Kao što to znaju Pobjedini sagovornici kada ih pozovemo sa službenog telefona, podrazumijevalo se da to zna i nekadašnja novinarka Nataša Nelević i zato nije decidno rečeno da se razgovor bilježi olovkom i snima. Štaviše, nijedna rečenica tog razgovora nije upotrijebljena u spornom tekstu „Ideja o osnivanju muzeja ostala na papiru“. Novinar je samo prepričavao ono što je već čuo iz više izvora, a što mu u je u telefonskom razgovoru, odgovarajući na direktno pitanje, potvrdila i Nataša Nelević. Ona tokom razgovora decidno nije zabranila novinaru Pobjede da je zvanično citira u tekstu, što novinar, na koncu, nije ni uradio, već se pozvao na anonimne izvore.

Takozvani „tajni snimak“ upotrijebljen je tek u trenutku kada je Nataša Nelević u prvom reagovanju pokušala da demantuje novinara, ospori istinitost informacije i samim tim neistinama nanese štetu njegovom ugledu i ugledu redakcije. Kao odbranu ugleda i istinitosti informacije, kao i profesionalnog odnosa prema profesiji, novinar je jedino imao bilješke i snimak razgovora. U odgovoru Nelević narednog dana novinar je u potpunosti dokazao istinitost informacije i pobio neistinite tvrdnje koje je ona pokušala da plasira kao jedinu istinu."

Komisija za žalbe Medijskog savjeta za samoregulaciju je razmatrajući ovaj predmet konstatovala da nije neobičajena praksa da novinari snimaju telefonske razgovore u redakciji kada pričaju telefonom sa sagovornicima. Razlog za korišćenje ove tehnike je prenošenje što objektivnije informacije. Ovaj način je uobičajen i ne smatra se da spada u red nedozvoljenih sredstava, mada Kodeks novinara nije eksplicitan u tom smislu i ne nabroja koja bi to bila nedozvoljena sredstva, odnosno šta se sve podrazumijeva pod „tajno pribavljenim informacijama“.

U ovom slučaju nije bila namjera da se naškodi drugoj strani, već da se obezbijedi kompletna informacija – izjava, odnosno što objektivnija informacija. Komisija za žalbe smatra da je novinar postupio sa dužnom novinarskom pažnjom i nije učinio prekršaj "s umišljajem" već da je snimao razgovor za obezbjeđenje kvaliteta informacije.

Shodno svemu navedenom Komisija za žalbe je konstatovala da u ovom slučaju nije bilo kršenja načela VI Kodeksa novinara.

6. Smjernice za dužnu novinarsku pažnju

The first legal text in Montenegro that explicitly refers to the notion of "journalistic due diligence" is the new Media Law 2020. Although referring to this term in Art 32 and 33, the text does not provide a clear definition of what is considered journalistic due diligence. Whether it is explicitly mentioned and or defined or not, all deontic documents that regulate professional and ethical standards of journalism refer to journalistic due diligence.

In the light of the Media Law 2020, to bring more clarity about what is considered journalistic due diligence, joint efforts have been established within the UNESCO EU-funded project "Building Trust in Media in South East Europe and Turkey - Phase 2." Notably, a working group has been established to develop the present guidelines, composed of representatives from the Council for Media Self-Regulation in Montenegro, Ranko Vujovic and Aneta Spaic, and two media ombudspersons, the ombudsman of daily Dan, Ilija Jovicevic, and ombudswoman of daily Vijesti and weekly Monitor, Paula Petricevic. The working group has collected, adapted, and formulated a set of recommended guidelines for journalists that can help journalists achieve the standard of journalistic due diligence in specific situations.

6. 1 Postupanje za izvorima

- Prilikom intelektualne obrade teksta, a posebno prije njegovog objavljivanja, novinar/novinarka su dužni da još jednom provjere podatke, imena i prezimena, zvanja i sl, kao i to da li su ispravno preneseni citati i da li oni tačno odražavaju što je određena osoba izjavila i mislila. Treba ujedno postaviti sebi i pitanje – da li nešto nedostaje i da li je priča pristrasna?
- Sa izvorima treba imati pravičan, ali i oprezan odnos. Ne treba im obećavati da njihova izjava (navod) neće biti provjeravani na drugom mjestu, kao ni to da se o konkretnoj temi neće dodatno pisati.
- Novinar/novinarka treba uvijek da imaju na umu da postoje i izvori kojima je jedini cilj da nanesu štetu ljudima ili grupama o kojima novinar/novinarka pišu.
- Kad se izvor obraća novinaru/novinaru uz uslov da ono što saopštava "nije za objavljivanje", novinar/novinarka treba da odbiju i da saslušaju ono što je takav izvor planirao da im saopšti.
- Informacije koje nemaju izvor, ne treba objavljivati, a mogu se koristiti jedino kao polazište u daljem istraživanju, provjeri i potvrdi već postojećih izvora.
- Kada se traži izjava ili komentar od osobe o kojoj se piše, treba joj za to ostaviti razuman roku i navesti konkretni razlog obraćanja. Nedopustivo je to raditi u posljednji čas, osim u izuzetnim situacijama, sa preovlađujućim javnim interesom. Nedopustivo je u neradnim danima kontaktirati osobe kada je riječ o tekstovima čije objavljivanje može da sačeka, a zbog čega ne trpi javni interes.
- Izvoru se, uz prethodni dogovor sa urednikom, može se dati status anonimnog izvora pod uslovom da prethodno činjenično potvrdi svoj iskaz.
- Vjerodostojnost izvora zasniva se na njegovom znanju ili iskustvu vezanom za datu oblast i/ili činjenici da od otkrivanja istine on neće imati nikakve lične koristi.
- Novinar/novinarka o izvoru informacije koju objavljuju, moraju obavijestiti bar jednog urednika.
- Ako izvor od izvještača zahtijeva da njegovo ime ostane nepoznato i uredniku/urednici, novinar/novinarka mu moraju jasno staviti do znanja da se tako ponuđene informacije ne mogu objaviti.
- Ne treba dozvoljavati izvorima da mijenjanju zvanične izjave. Treba se držati pravila: izjava data zvanično ostaje zvanična.
- Novinar/novinarka nikada ne prihvataju uslove koje postavlja izvor informacije u pogledu objavljivanja ili neobjavljivanja neke informacije.
- Korišćenje jednog izvora je dozvoljeno samo u izuzetnim situacijama, i to uz odobrenje urednika, pri čemu se u takvim situacijama posebno cijeni pouzdanost izvora i vrijednost same informacije, primjenom principa tzv. pretpostavke tačnosti.

6. 2 Postupanja novinara

- Novinar/novinarka moraju da se ponašaju po istim onim standardima koje očekuju od drugih.
- Nedovoljno poznavanje odredbi Kodeksa ne može biti izgovor za njegovo nepoštovanje i to će se smatrati još većim odgrešenjem o Kodeks.
- Novinarska etika počiva na savjesti novinara/novinarki, njihova odgovornost je potpuna i ne smiju je prebacivati na urednika, sa izgovorom da su njega poslušali.
- Geslo svakog novinara/novinarke mora biti da ne rade za nikog osim za matičnu redakciju bez prethodnog pismenog odobrenja urednika.
- Novinar/novinarka ne smiju dok su na poslu i u radu ničim da iskazuju političku pripadnost.
- Novinar/novinarka su obavezni da se predstave izvoru informacije i da jasno označe mediji za koji u tom trenutku rade. Prikrivanje identiteta je izuzetak i mora se uvijek čvrsto dokazati snažnim interesom javnosti da zna.
- Novinar/novinarka poseban osjećaj i razumijevanje treba da imaju kada razgovoraju sa ljudima koji slučajno i neplanirano postanu predmet izvještavanja, koji ne poznaju način novinarskog rada, pa samim tim nijesu dovoljno svjesni posljedica javnog pojavljivanja. Njima treba posebno objasniti da će njihova izjava biti objavljena i da se zbog toga ne iznenade.
- Novinar/novinarka trebaju da udovolje razumnoj želji svojih sagovornika da unaprijed znaju kada će biti objavljene njihove izjave i na koji način.
- Dužnost je novinara/novinarke da tačno prenesu tuđe riječi, dok direktni citati moraju biti doslovni od riječ do riječi, posebno kada je riječ o intervjuu.
- Kada se riječi preporučavaju ne koriste se navodnici.
- Kako bi se govornik ili sagovornik, sačuvao neprijatnosti zbog njegove gramatički loše izjave, novinar/novinarka je mogu parafrazirati, čuvajući izvorni iskaz. Pritom, treba da bude jasno da parafraza nije isto što i navod, pa je ponekad, radi vjerodostojnosti i pune tačnosti, dozvoljeno upotrijebiti i proste riječi.
- Ako su novinar/novinarka obećali da nešto neće objaviti, onda to ne treba da otkrivaju ni javno ni privatno, niti da povjeravaju osobi koja bi to mogla da objavi.
- Novinar/novinarka se trebaju odupirati svakom pokušaju vlasti i državnih zvaničnika, da se pod izgovorom odbrane nacionalnih interesa, miješaju u rad medija, jer interesi vlasti nijesu nužno i nacionalni interesi, kao što interes javnosti ne mora biti i interes zajednice koji proglasi lokalni zvaničnik.
- Razlika u mišljenju nije uvijek dovoljan osnov za ostvarivanje prava na odgovor.
- Za razliku od prava na odgovor, objavljivanje ispravke je obaveza koju novinar/novinarka sami sebi dobrovoljno nameću. A sa njom, kad ocijene da je to potrebno, i obavezu objavljivanja izvinjenja.
- Novinar/novinarka imaju pravo da otkriju identitet onog ko mu je dao lažnu informaciju u namjeri da ih obmane, kao i identitet onog koji poriče ranije datu izjavu.
- Kad lice koje je prozvano u tekstu ili svojom pozicijom u društvu pozvano da se o nečemu izjasni, odbije da tim povodom da svoju izjavu ili komentar, to treba istinito objaviti.
- Profesionalna etika zahtijeva da novinar bude svjestan svih bitnih odredbi sadržanih u međunarodnim konvencijama, deklaracijama i rezolucijama

6. 3 Urednička obrada teksta

- Naslovni blokovi, lidovi i potpisi ispod fotografija i slika moraju imati opravdanje u tekstu i ne smiju biti u suprotnosti sa njegovom suštinom i podliježu istim etičkim principima kao i tekst.
- Kad se skraćuje tekst, novinar/novinarka trebaju da vode računa o njegovom skladu, a posebno da se ne uklone oni njegovi dijelovi koji su protivteža drugim iznesenim stavovima.
- O svim intervencijama na tekstu i fotografijama, urednik mora imati saglasnost novinara.
- Urednik treba da obavijesti novinara/novinarke o intervencijama napravljenim u njihovom tekstu.
- Sve što važi za autentičnost teksta, odnosi se i kada je riječ o autentičnosti fotografije, koju treba provjeriti na isti način kao i izjavu i svaki drugi dokument.

6. 4 Izvještavanje o događajima

- Kada prati neki događaj, novinar/novinarka ga ne smiju napustiti dok se on ne završi.
- Ukoliko novinar/novinarka nijesu prisustvovali događaju o kome izvještavaju, to iz teksta mora biti jasno prepoznato.
- Prećutkivanje činjenica koje mogu bitno da utiču na stav javnosti o nekom događaju jednako je njihovom namjernom iskrivljivanju ili iznošenju laži. (Preuzeto iz Kodeksa novinara Srbije, iz odjeljka koji govori o novinarskoj pažnji).
- Novinar/novinarka trebaju uvijek da jasno raspoznaju šta je javni interes. Javni interes nije isto što i interesovanje javnosti ili dijela nje.
- Kao što novinar/novinarka treba jasno da odvoje vijest od komentara, isto tako u tekstu trebaju da naprave i jasnu razliku između onoga što su lično vidjeli i onoga što su saznali putem svojih izvora.

6. 5 Izvještavanje o istragama i sudskim proces

- Kada izvještavaju o kriminalu, istrazi i sudskim procesima, novinar/novinarka moraju upotrebljavati jasnu i preciznu terminologiju, kako se ne bi pravile grube greške, npr. miješanjem izviđaja, zadržavanja, pritvora, zatvora, osnova sumnje, osumnjičenog, optuženog (okrivljenog) i slično, što se u praksi nerijetko dešava.
- Kada izvještava o sudskim postupcima novinar/novinarka neće objaviti ništa što posredno ili neposredno može ozbiljno da omete postupak, onemogućiti ga ili utiče na njegov ishod. Takođe, neće objaviti ni ono što u suštini predstavlja tekući komentar, raspravu ili nalaze samih novinara, nagađanja, razmišljanja ili komentare o onim pitanjima, koja bi mogla da budu shvaćena kao prisvajanje nadležnosti suda.
- Novinar/novinarka neće objavljivati niti komentarisati dokaze koji su prikupljeni tokom istraživačkog rada novinara nakon što je osumnjičena osoba uhapšena i osudjena, to jest kada je sud preuzeo nadležnost, i neće otkrivati, komentarisati ni vrednovati navodno priznanje optuženog.
- Iako u javnom interesu mogu da se bave umjerenom kritikom sudskih postupaka ili presude, novinari/novinarke ne smiju da klevetaju sudiju ili da ga optužuju za nedolične motive ili pristrasnost. Oni ne smiju da iznose skandale u vezi sa sudom ili sudstvom uopšte ili lično mišljenje o sposobnosti ili integritetu sudija.
- Mediji će pažljivo izbjegavati nepravičnu i nepotrebnu kritiku kojom se insinuiru da se sudija rukovodi neprikladnim interesima u svom poslu, iako takva kritika u strogom smislu ne potpada pod nepoštovanje suda.

Ovaj dokument je proizveden u okviru UNESCO projekta,
"Izgradjivanje povjerenja u Medije u Jugoistočnoj Evropi - Druga
Faza," finansiranog od strane Evropske Unije.

Funded by the
European Union